

Overweging 11 maart 2018

gratuiteit

Lezingen: Jozua 4, 19- 5,1.10-12; Efeziërs 2, 4-10; Johannes 6, 4-15.

Waarom is er temidden van vijfduizend mensen maar één jongetje dat vijf broodkoeken en twee lekkerbekjes bij zich heeft? Teveel, misschien voor zichzelf en te weinig voor allen. Maar niet te weinig om te delen.

Natuurlijk heeft het evangelieverhaal een allegorische betekenis. Toch is het intrigerend waarom het zo verteld wordt. Duidelijk is dat het om een kind of misschien een jong slaafje gaat. Het heeft namelijk geen actieve rol in de beslissing omtrent zijn voedsel. Ook is duidelijk dat het om kleinvis gaat dat op vuur geroosterd is. Het zal ook gaan om kleine platte broden zoals die ook nu nog in het oosten bij de maaltijd worden gegeten. Al met al zeker niet genoeg om een menigte magen te vullen.

Toch is wat het onmondige kind bij zich draagt voldoende. Verwijst de figuur van het kind naar het volk dat niet weet wat het in feite in handen heeft. Maar dat ook geen eigenaar kan zijn van wat het heeft. Verwijzen de broden en de visjes naar de vijf boeken van de wet van Mozes en de vissen naar de schriftelijke en mondelinge traditie, of naar het woordverbond en de openbaring in Christus? De broden en vissen zullen zeker een geestelijke betekenis hebben die te maken heeft met de gave Gods. En bovendien zullen zij zeker verwijzen naar één van de belangrijkste aspecten in de relatie tussen God en zijn volk en daarmee naar een wezenlijk element in de relatie tussen mensen onderling.

Het lijkt me van belang om ons daarin te verdiepen; en dit ook in relatie tot de inzameling van kleding en voedsel die we vandaag houden en met betrekking tot wat de essentie van vasten is. En zelfs ook in het licht van deze zondag die zondag laetare genoemd wordt, zondag van vreugde. En het heeft van doen met de gave-structuur van ons leven.

Luigino Bruni, professor geschiedenis van de economie en politieke economie, gaf de aanzet tot een project "economie van gemeenschap". Dit als tegenwicht tegen een economie van privatisme. "De economische wetenschap heeft er helaas voor gekozen de meest basale en pessimistische drijfveren van de mens als uitgangspunt te nemen en is daarom geneigd ieder individu te beschouwen als een gewiekste opportunist die zich alleen inzet en correct gedraagt wanneer hij de juiste prikkels krijgt of geconfronteerd wordt met controles en sancties," zo stelt Luigino Bruni in het boek "De ongekende kant van de economie". Vertaling van *L'altra metà dell'economia*. Tegenover politieke economie stelt hij een civiele economie. Hij ziet de markt als plaats van reciprociteit, dat is wederkerigheid, en van civil happiness, zoiets als gemeenschappelijk welbevinden. Behalve het (vrije) marktmechanisme is er ook altijd een andere kracht aan het werk, al wordt die in de economische wetenschap nauwelijks opgemerkt: die van de belangeloosheid, beter gezegd gratuiteit. Mensen bewijzen elkaar voortdurend spontane gunsten. Ze zijn, ook in het economisch verkeer, niet altijd enkel berekenende wezens. In sommige mensen is bovendien een bijzondere gratuiteit werkzaam: die van het charisma. Charisma is volgens Bruni en Smerilli het talent en de onweerstaanbare gedrevenheid om mooie en goede dingen tot stand te brengen tot welzijn van anderen. We vinden charisma bij onder anderen kunstenaars, stichters van religieuze

gemeenschappen, initiators van goede-doelenorganisaties, en zeker ook bij ondernemers. Gratuïteit zien zij als een wezenlijke dimensie van ons mens zijn.

Deze week wekten twee gebeurtenissen in Nederland de publieke en politieke verontwaardiging. De ene betrof de uitspraak van de voorzitter van de Raad van Bestuur van Schiphol dat zijn opvolger een man zou moeten zijn. Hij deed die uitspraak op Internationale Vrouwendag. Hij legitimeerde dat door te zeggen dat er een evenwicht moest zijn in RvB van mannen en vrouwen. Maar eigenlijk bedoelde hij te zeggen dat er niet meer vrouwen dan mannen in de RvB zouden moeten zitten. Een argument dat nooit gebruikt wordt wanneer er meer mannen dan vrouwen in een RvB of Raad van Toezicht/ Commissarissen zitting hebben. Je kunt niet anders concluderen dan dat het te maken heeft met een dominante mannelijke cultuur binnen het bedrijf. Deze dominante cultuur treffen we ook aan in de Bijbel en in deze evangeliëlezing. Er wordt wel een keer over mensen gesproken, maar in de nadere bepaling is alleen sprake van mannen. In hetzelfde verhaal bij Matteus worden vrouwen expliciet buiten beschouwing gelaten waar staat “afgezien van vrouwen en kinderen waren het zo’n vijfduizend mannen die gegeten hadden”.

Zoals deze teksten niet waardenvrij geschreven zijn, lezen wij ze ook niet waardenvrij, maar vanuit ons waardensysteem. Op een bepaalde manier gelezen kunnen ze de ongelijke positie van mannen vrouwen rechtvaardigen. En dat is heel vaak gebeurd. Maar je kunt ze ook lezen vanuit een rechtvaardigheidsbeginsel dat mannen en vrouwen een gelijkwaardige geschapenheid delen en daarmee bepaalde tegenstrijdigheden in de tekst blootleggen. En ook zien hoe Jezus in een aantal situaties met deze dominante cultuur om gaat.

Een andere gebeurtenis is een salarisverhoging van de bestuursvoorzitter van de ING naar 3 miljoen euro. Dit terwijl de bank ook bezig is in te krimpen, producten en processen te rationaliseren, winst te maximaliseren en mensen te ontslaan. Het is een typisch voorbeeld van de dominante economische cultuur die gefundeerd is in een zogenaamde vrije markt, die eigenlijk alleen schuldenaars en schuldeisers kweekt, en gericht is op maximale profijt voor de aandeelhouder.

Het doel van de economie om te voorzien in het gemeenschappelijk goede is hiermee verlaten. En daarmee ook het rechtvaardigheidsbeginsel dat ieder mag delen in de gemeenschappelijke welvaart. Een beginsel dat ook zorgt voor een stabiele samenleving, voor samenhang en gemeenschappelijk draagvlak. Een economie van gemeenschap die uitgaat van relaties en wederkerigheid en niet van individuele belangen.

Die samenhang, die gelukkig ook reëel bestaat, wordt gedragen door een begrip dat wezenlijk is aan ons menszijn. Namelijk dat van de gratuïteit, de belangeloosheid. Het ligt aan de basis van ons leven. We ontvangen immers ons leven en de schepping met alles wat het ons geeft. Gratuïteit is het kenmerk bij uitstek van Gods liefde voor ons en, als het goed is, van onze liefde voor elkaar. In de Schrift wordt de belangeloosheid van Gods liefde voor ons steeds weer bezongen. Van een psalmtekst als “God geeft het zijn vrienden in de slaap” tot de verhalen van bevrijding en meetrekkende betrokkenheid. De gave van de wet op de Sinai als het verbondscontract dat God zijn volk aanbiedt opdat het gelukkig en lang leeft in het land. Het manna als voedsel voor onderweg en de vruchten van het land zijn gaven om niet. Het verhaal van het broodwonder laat zien dat die belangeloze zorg doorgaat en gestalte vindt in Christus, die gezien wordt als de vervulling van de

wet en de profeten, voedsel uit de hemel voor het leven van de wereld. Brood voor onderweg om te breken en te delen, zoals Jezus zijn leven breekt en deelt opdat wij leven.

Ook in de burgerlijke samenleving, te onderscheiden van de politieke en commerciële samenleving, is gelukkig veel gratuïteit. Deze krijgt met name gestalte in het werk van de vele vrijwilligers, zonder wie heel veel zorg, aandacht en inzet niet zouden bestaan. Zonder hen zouden verenigingen, mantel- en andere zorg, en tal van culturele instellingen niet kunnen bestaan. Ook dat hebben we deze week kunnen ervaren tijdens de vrijwilligersdagen.

Diezelfde gratuïteit vinden we ook in kringlooeconomie en andere moderne vormen van dienstenverkeer. Bij deze vormen van economie gaat het in de eerste plaats om gemeenschap en wederkerigheid.

Zoals een goed bestier van een huisgezin ervoor zorgt dat allen krijgen wat zij nodig hebben en dat zij gelukkig kunnen leven, zo is het ook in het grotere van de samenleving. Een economie van gemeenschap is daarop gericht.

Zij stoelt op het besef dat we geen eigenaar zijn van de middelen die voor allen bedoeld zijn. Dat wij niet toe-eigenend in het leven staan, maar bedacht zijn op het geluk van het geheel. Het principe van wederkerigheid houdt het bewustzijn levend dat geen mens alleen kan bestaan, maar dat we elkaar nodig hebben. Het ogenschijnlijk weinige dat ieder dan bij te dragen heeft, kan dan voldoende blijken voor velen.

Dit vraagt een andere benadering van onze menselijke werkelijkheid, zowel op relationeel als op economisch gebied. Ook een andere houding ten opzichte van de schepping. Dankbaarheid voor hetgeen we om niet ontvangen hebben vertaalt zich in een belangeloze zelfgave in wat we te bieden hebben tot geluk van het geheel. Zo verrichten we de goede werken die God tevoren bereid heeft, opdat we daarin ons leven zouden leiden, zoals we in het gedeelte uit Efeziërs lezen. De mens die zo leeft is waarlijk de profetische mens die in de wereld moet komen om te getuigen van de mogelijkheid van een rechtvaardige wereld. Tot vreugde en geluk van allen. Amen.